

Bogdan Włodarczyk
Uniwersytet Łódzki
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
Katedra Geografii Miast
bowlo@poczta.onet.pl

KRAJOBRAZY PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Zarys treści: W artykule podjęto próbę zdefiniowania pojęcia „krajobraz turystyczny”. Krajobraz turystyczny traktowany jest w opracowaniu jako istotny atrybut przestrzeni turystycznej, dlatego też oprócz definicji przedstawiono jego cechy oraz wyróżniono typy przestrzeni charakteryzujące się odmiennymi krajobrazami turystycznymi. Krajobrazy przestrzeni turystycznej traktowane są w opracowaniu nie tylko jako walory czy atrakcje turystyczne, ale również jako efekty aktywności turystycznej człowieka zarówno w środowisku przyrodniczym, jak i kulturowym.

Słowa kluczowe: przestrzeń geograficzna, przestrzeń turystyczna, krajobraz, krajobraz turystyczny, krajobrazy przestrzeni turystycznych.

1. WSTĘP

Pojęcie krajobrazu w geografii utożsamiane jest głównie z elementami przyrodniczymi (geokompleksami) i taki sposób odbierania (czytania) krajobrazu charakterystyczny już od czasów wprowadzenia do nauk geograficznych w 1806 r. tego pojęcia przez A. Humboldta (za: KOWALCZYK 2007). Dlatego też pojęcie to znalazło się w polu zainteresowań głównie geografów fizycznych, którzy podkreślają jego związki ze środowiskiem przyrodniczym i zachodzącymi w nim procesami, rzadziej zajmując się relacjami środowisko przyrodnicze–człowiek (m.in. RICHLING, SOLON 1996, 2002, OSTASZEWSKA 2002). Niejako w opozycji do podejścia przyrodniczego pojawiło się pojęcie krajobrazu kulturowego traktowanego jako syntezę zarówno elementów przyrodniczych, jak i (a może przede wszystkim) efektów działalności człowieka w przyrodzie (KOWALCZYK 2007). Celem niniejszego artykułu nie jest dyskusja nad znaczeniem pojęcia „krajobraz”, ale odpowiedź na pytanie, czy aktywność turystyczna człowieka może powodować zmiany w krajobrazie na tyle istotne, że będzie go można nazwać umownie „turystycznym”? Jeśli tak, to co decyduje o jego wyodrębnieniu i czym charakteryzuje się tego rodzaju krajobraz.

Generalnie definicje słownikowe wskazują dwa sposoby pojmowania słowa „krajobraz”. Jeden jest dosłowny, gdzie pojęcie krajobrazu rozumiane jest jako ogół cech przyrodniczych i antropogenicznych wyróżniających określony teren, zespół typowych cech danego terenu. Innymi słowy, krajobrazem mo-

żemy nazwać wszystko, co widzimy patrząc na jakąś okolicę, czyli przestrzeń powierzchni Ziemi widzianą z pewnego punktu (*Słownik języka polskiego*, 1978, 2007). Drugie podejście ma charakter metaforyczny, gdzie krajobraz określany jest jako ogół czynników składających się na jakieś zjawisko, (np. sytuację polityczną – krajobraz polityczny, życie kulturalne – krajobraz kulturalny itp.) (*Słownik języka polskiego* 2007).

W analizach krajobrazu turystycznego właściwie można zastosować oba podejścia, ale należy zaznaczyć, że w niniejszym artykule uwzględnione będzie jedynie pierwsze, dosłowne rozumienie tego terminu. Ujęcie metaforyczne nie będzie przedmiotem rozważań autora.

Najbardziej syntetyczną, a jednocześnie najtrafniej oddającą istotę problemu jest definicja krajobrazu zaproponowana przez J. BOGDANOWSKIEGO (1976), który uważa, że **krajobraz to fizjonomia środowiska (powierzchni Ziemi) będąca syntezą elementów naturalnych (przyrodniczych) i kulturowych**. Akceptując tę definicję jako obowiązującą w dalszych rozważaniach można także przyjąć przedstawioną przez tego samego autora podstawową klasyfikację krajobrazów, który wyróżnia:

- **krajobraz pierwotny**, wykazujący zdolność do samoregulacji, a jego równowaga biologiczna nie jest zachwiana przez człowieka;

- **krajobraz naturalny**, wykazujący częściową zdolność do samoregulacji, jednak nie zawiera istot-

nych elementów przestrzennych wprowadzonych w wyniku działalności człowieka;

- **krajobraz kulturowy** - wykazuje zachwianą zdolność samoregulacji i wymaga ochrony; znajduje się pod wpływem intensywnej działalności człowieka (patrz także BOGDANOWSKI i in. 1979).

W takim podziale krajobraz turystyczny można jednoznacznie zaklasyfikować jako rodzaj czy też część krajobrazu kulturowego. W odróżnieniu od przestrzeni turystycznej, którą można delimitować zasięgiem ruchu turystycznego (i jest to warunek wystarczający), krajobraz turystyczny jest efektem różnorodnej aktywności turystycznej człowieka w tej przestrzeni i jest postrzegany przez pryzmat zmian w krajobrazie naturalnym (przyrodniczym), będących efektem wspomnianej aktywności. Krajobraz turystyczny zazwyczaj nie jest strukturą wyizolowaną, którą można jednoznacznie scharakteryzować. Jego wyróżnienie polegać powinno na wskazaniu przestrzeni, gdzie elementy, które go tworzą wyraźnie dominują nad innymi komponentami krajobrazu kulturowego.

Zachodzi jednak pytanie, czy w ogóle można mówić o krajobrazie turystycznym? Przeprowadzona przez F. Plitę dyskusja nad nazewnictwem krajobrazów wskazuje, że autorzy często nadużywają możliwości nadawania nowych nazw tworząc określenia co najmniej dyskusyjne (np. krajobrazy „dźwiękowe”) (PLIT 2007).

T a b e l a 1. Typy krajobrazów wg różnych kryteriów podziału

Kryterium podziału ze względu na:	Typy krajobrazu
Genezę	- przyrodniczy (naturalny) - antropogeniczny (kulturowy)
Ukształtowanie powierzchni Ziemi	- górski - wyżynny - nizinny
Pokrycie i charakter terenu	- leśny - bagienny - pustynny - pojezierny - nadmorski - ...
Charakter zagospodarowania	- wiejski - miejski - podmiejski
Funkcję przestrzeni geograficznej (charakter działalności człowieka w przestrzeni)	- rolniczy - przemysłowy - turystyczny - ...

Ź r ó d ł o: Opracowanie autora.

Przytoczone w tab. 1 różne kryteria podziału wskazują, że krajobraz turystyczny może być traktowany jako jeden z typów wyróżnionych ze wzglę-

du na główną funkcję przestrzeni geograficznej mierzoną charakterem oraz natężeniem działalności człowieka w tej przestrzeni. Tym samym stosowanie pojęcia będącego przedmiotem rozważań w niniejszym artykule wydaje się być uzasadnione.

2. POJĘCIE KRAJOBRAZU TURYSTYCZNEGO

W geografii turystyki właściwie nie używa się pojęcia „krajobraz turystyczny”, a sam krajobraz traktuje się bardziej jako coś, co może zainteresować turystów niż coś, co może powstać w wyniku ich bezpośredniej lub pośredniej aktywności. Najczęściej używane sformułowania związane z poruszonym zagadnieniem to „wykorzystanie turystyczne krajobrazu”, „atrakcyjność turystyczna krajobrazu” (BEZKOWSKA 2003, KOWALCZYK 2007), „krajobraz jako element atrakcyjności turystycznej obszaru” (MEYER 2008) czy estetyka krajobrazu w kontekście określania walorów turystycznych (BEZKOWSKA 2005) oraz percepcja krajobrazu przez turystów (KOWALCZYK 1992a, 1992b). Licznie reprezentowane są także opracowania dotyczące architektury regionalnej jako elementu krajobrazu kulturowego miejscowości turystycznych (m.in. CHYLIŃSKA 2008, SUCHODOLSKI 2008). Jedynie w angielskojęzycznej literaturze przedmiotu spotkać można określenie *tourismscape*¹ nawiązujące do koncepcji *actor-network*, która jest bliższa założeniom przestrzeni turystycznej² niż klasycznemu rozumieniu pojęcia „krajobraz” i wpisuje się w dużej części w metaforyczne rozumienie tego terminu (DUIM 2007).

Przyjmijmy zatem na potrzeby niniejszego opracowania, że **krajobraz turystyczny to fizjonomia przestrzeni turystycznej będąca syntezą elementów przyrodniczych i kulturowych oraz efektów aktywności turystycznej człowieka w tej przestrzeni**. Zaproponowana definicja ma charakter ogólny i nie określa proporcji między elementami przestrzeni tworzących krajobraz. Jeśli przyjmiemy, że krajobraz turystyczny może być określany jako swoisty, trzeci wymiar przestrzeni turystycznej, możemy zatem mówić także o **krajobrazie (krajobrazach) przestrzeni turystycznej** (WŁODARCZYK 2009). Należy w tym miejscu podkreślić, że nie chodzi tu tylko o krajobrazy postrzegane czy „konsumowane” przez turystę, ale także o te, które są widocznym efektem tej konsumpcji.

W przypadku pierwszym (krajobrazy „konsumowane” przez turystę) cechują się nagromadzeniem elementów, które są z jakiegoś powodu interesujące dla turysty (ukształtowanie i pokrycie terenu, szata roślinna, klimat, zabytki, rzadziej infrastruktura turystyczna). Taki, pojmowany subiektywnie, krajobraz można nazwać **krajobrazem walorów (atrakcji)**

turystycznych i jest on charakterystyczny dla przestrzeni eksploracji, asymilacji oraz części przestrzeni penetracji turystycznej. W przypadku drugim mamy do czynienia z krajobrazami będącymi rezultatem „konsumpcji” przez turystę. W tej sytuacji podstawowym, obiektywnym czynnikiem delimitacji są efekty działalności związanej z aktywnością turystyczną, a ich natężenie i charakter wskazuje na typy przestrzeni, dla których są reprezentatywne (część przestrzeni penetracji, przestrzeń kolonizacji i urbanizacji turystycznej). Ten rodzaj krajobrazu nazwać można **krajobrazem zagospodarowania turystycznego**. Tak dokonany podział ze względu na przyjęcie w delimitacji zarówno czynnika subiektywnego, jak i obiektywnego nie ma charakteru rozłącznego.

Dlatego warto może w tym miejscu przytoczyć pojęcie aktywności turystycznej, która jest jednym z elementów sprawczych powstania krajobrazu turystycznego w drugim zaproponowanym podejściu.

W celu doprecyzowania stosowanych pojęć przyjmijmy zatem, że:

- **aktywność turystyczna *sensu largo*** to zdolność człowieka do uprawiania turystyki, uprawianie turystyki, czynne zajmowanie się turystyką, działania na rzecz turystyki; aktywność turystyczna *sensu largo* nie jest synonimem ruchu turystycznego;

- **aktywność turystyczna *sensu stricto*** wyraża się poprzez czynne (wymagające od człowieka większego lub mniejszego zaangażowania) uprawianie turystyki (np. turystyka kwalifikowana, wypoczynek na działkach letniskowych itp.) (WŁODARCZYK 1999, 2009).

Potrzeba aktywności turystycznej powoduje, że człowiek podejmuje liczne działania, które doprowa-

dzają do zmian w przestrzeni, w której ta aktywność zachodzi. Działania te mogą mieć charakter nieumyślnego przekształcania przestrzeni geograficznej, pojawiającego się w związku z uprawianymi formami turystyki, lub celowego przekształcania przestrzeni geograficznej, którego zadaniem jest przystosowanie przestrzeni tak, aby w optymalny sposób umożliwiła realizację preferowanych form aktywności turystycznej (WŁODARCZYK 1999, 2009). Tak więc podstawowymi komponentami krajobrazów przestrzeni turystycznej są: elementy środowiska geograficznego (zarówno przyrodnicze, jak i antropogeniczne) oraz efekty aktywności turystów, a także działań na rzecz turystyki (rys. 1).

Podejmowane w przestrzeni działania o charakterze aktywności turystycznej (w szerokim i wąskim rozumieniu) sklasyfikować można w trzy zasadnicze grupy. Są to:

- **nieumyślne przekształcanie przestrzeni geograficznej** – wszystkie przejawy aktywności turystycznej człowieka (turysty) niepozostawiające trwałych elementów zagospodarowania turystycznego, ale wyraźnie widoczne w środowisku przyrodniczym (ścieżki, drogi, szlaki turystyczne). Efekty te są wyrazem aktywności głównie eksploracyjnej i penetracyjnej;

- **celowe przekształcanie przestrzeni geograficznej** – wszelkie działania indywidualne lub grupowe mające na celu przystosowanie (zaadaptowanie) przestrzeni geograficznej do własnych potrzeb wypoczynku i rekreacji (m.in. stałe elementy zagospodarowania turystycznego, osadnictwo turystyczne – drugie domy). Działania te pozostawiają trwałe i widoczne ślady w przestrzeni i mogą decydować o cha-

Rys. 1. Elementy wpływające na krajobrazy przestrzeni turystycznej
(ź r ó d ł o: opracowanie autora)

rakterze krajobrazu turystycznego. Tego rodzaju aktywność jest reprezentatywna przede wszystkim dla przestrzeni kolonizacji turystycznej będącej udziałem turystów;

- **działania na rzecz turystyki** - wszelkie przejawy działalności indywidualnej i zbiorowej (z wyłączeniem działań podejmowanych przez turystów) przystosowujące środowisko (przestrzeń geograficzną) do potrzeb uprawiania turystyki bądź ułatwiające uprawianie turystyki na określonym obszarze w celu osiągnięcia zakładanych korzyści społecznych lub ekonomicznych. Tego rodzaju działania zazwyczaj decydują o stopniu przekształcenia krajobrazu naturalnego i widocznie wpływają na zmiany w krajobrazie kulturowym. Krajobraz turystyczny będący ich efektem jest wyraźnie odmienną, czytelną częścią krajobrazu kulturowego. Efekty tego rodzaju aktywności, o różnym natężeniu i charakterze, możemy obserwować we wszystkich typach przestrzeni turystycznej, poza przestrzenią eksploracji. Najbardziej czytelne są one w przestrzeniach kolonizacji turystycznej (tzw. kolonizacja dla turystów), urbanizacji turystycznej oraz niektórych przestrzeniach penetracji turystycznej (WŁODARCZYK 1999, 2009).

3. CECHY KRAJOBRAZU TURYSTYCZNEGO

Przyjmując, że krajobraz turystyczny jest specyficznym rodzajem czy też częścią szeroko rozumianego krajobrazu kulturowego, można wskazać na kilka charakterystycznych jego cech. Zatem krajobraz turystyczny:

- jest trzecim wymiarem (fizjonomią) przestrzeni turystycznej; innymi słowy, to wygląd, widok tej przestrzeni, w której wyraźnie można wyróżnić efekty (ślady) aktywności turystycznej (wyróżnia się określoną fizjonomią, którą można przedstawić na rysunku lub fotografii). W związku z tym, że przestrzeń turystyczna jest zróżnicowana, można mówić o różnych rodzajach krajobrazów turystycznych (krajobrazach przestrzeni turystycznej), zajmuje wyćcinę przestrzeni i można go przedstawić na mapie;

- jest wyrazem stopnia rozwoju określonej funkcji w przestrzeni geograficznej (w tym przypadku funkcji turystycznej);

- jest wyrazem swoistych „tradycji miejsca”, bowiem może on mieć także charakter historyczny i być wyrazem ewolucji (ciągłości historycznej) krajobrazu kulturowego określonej przestrzeni;

- powstaje w wyniku usuwania lub (część) dodawania elementów do krajobrazu „przedturystycznego” (zarówno przyrodniczego, jak i kulturowego niepowstałego w wyniku rozwoju funkcji czy aktywności turystycznej), stając się kolejną „warstwą” krajobrazu kulturowego;

- nie jest tylko efektem następstw, ale także współwystępowania zjawisk, więc nie można go taktować jako element statyczny, głównie materialny (np. tylko przez pryzmat poziomu i charakteru zainwestowania turystycznego). Ważnym elementem staje się człowiek turysta, bez którego raczej trudno jest sobie wyobrazić krajobraz turystyczny. Należy podkreślić także, że wcześniejsze, zastane komponenty krajobrazu („nieturystyczne”) stają się jego częścią w momencie pojawienia się efektów aktywności turystycznej. Innymi słowy, jest systemem dynamicznym, jego funkcjonowanie zależy od powiązań między częściami składowymi oraz rodzaju dominujących procesów (w tym rodzaju aktywności człowieka);

- ma charakter relacyjny, czyli jest efektem relacji człowiek turysta-przestrzeń geograficzna (środowisko geograficzne) zarówno w części przyrodniczej jak i kulturowej;

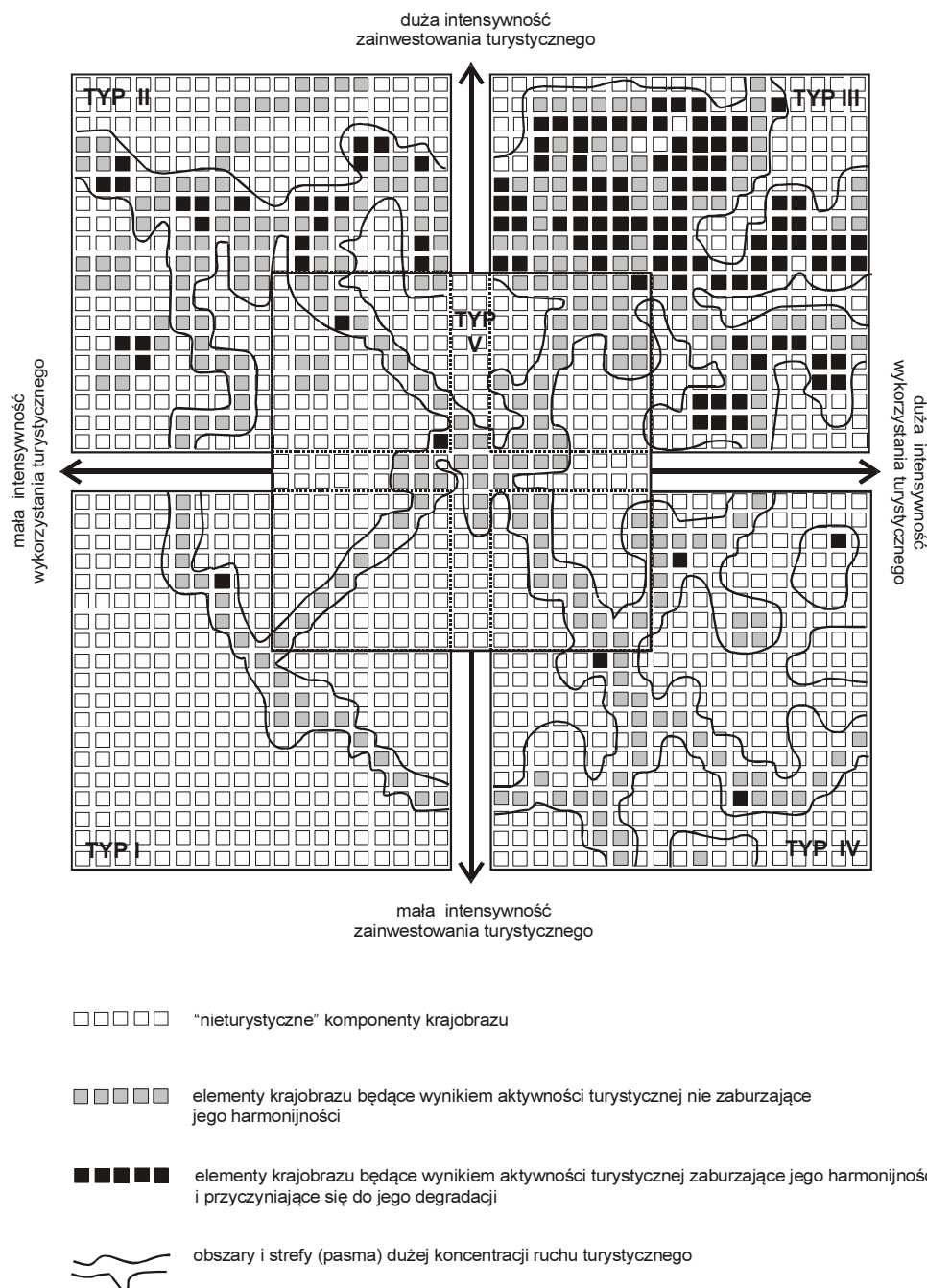
- ulega zmianom ewolucyjnym oraz różnego rodzaju przekształceniom rewolucyjnym, można więc powiedzieć, że ma swoją historię;

- jest postrzegany często poprzez symbole, wrażenia, wartości (np. Kraków to Wawel, Paryż - wieża Eiffla, Śnieżka - schronisko „latające talerze”, Zakopane - Giewont, Gubałówka, Morskie Oko, Puszcza Białowieska - żubry).

4. TYPY KRAJOBRAZÓW W KONTEKŚCIE CHARAKTERU PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Jako podstawę dalszych rozważań przyjmujemy pierwszą z wymienionych wcześniej cech (krajobraz turystyczny jest fizjonomią przestrzeni turystycznej). Na wspomnianą fizjonomię wpływa zarówno intensywność, jak i sposób zainwestowania turystycznego oraz natężenie, a także charakter ruchu turystycznego obserwowanego w badanej przestrzeni. Cechy te, będąc podstawą przedstawionej na rys. 2 klasyfikacji, pozwalają wyróżnić w kontekście krajobrazowym następujące typy przestrzeni turystycznej:

Typ I charakteryzujący się małą intensywnością zainwestowania turystycznego oraz niewielką intensywnością wykorzystania turystycznego, przejawiającą się brakiem dużych kompleksów zabudowy oraz infrastruktury turystycznej. Jako przykład można podać tu obszary wyższych partii gór, w których zainwestowanie turystyczne ogranicza się do schronisk i szlaków turystycznych, a aktywność turystyczna *sensu stricte* ogranicza się jedynie do eksploracji i penetracji (fot. 1 i 2). Są to krajobrazy atrakcyjne ze względu na swoją naturalność i oryginalność. Obszary tego typu stanowią często subekumenę turystyczną³, a **krajobraz turystyczny** można określić mianem **inicjalnego**.

Rys. 2. Typy przestrzeni w zależności od intensywności i charakteru zainwestowania turystycznego oraz intensywności wykorzystania przez ruch turystyczny (w kontekście charakteru krajobrazu)
(źródło: opracowanie autora)

Typ II wyróżniający się dużym zainwestowaniem turystycznym, ale małą intensywnością wykorzystania turystycznego. Mogą to być krajobrazy starzejących się lub starych, często „porzuconych”, przestrzeni turystycznych (np. dawnych ośrodków olimpijskich, w których zainwestowano w olbrzymią bazę sportową i turystyczną, chociaż po zakończeniu igrzysk zainteresowanie jej wykorzystaniem drastycznie zmalało, co doprowadziło do zamknięcia, a nawet zlikwidowania części infrastruktury (ALEJZIAK 2008).

Typ III cechuje duża intensywność zainwestowania turystycznego oraz bardzo intensywne wykorzystanie turystyczne. Występują one zazwyczaj na obszarach, gdzie została wyraźnie przekroczona chłonność turystyczna, a infrastruktura turystyczna stała się elementem dominującym w stosunku do komponentów przyrodniczych. Bardzo często są to **turystyczne krajobrazy dysharmonijne**⁴, o wyraźnych cechach dewastacji czy nawet degradacji. Krajobrazy takie występują dość powszechnie w przestrzeniach

Fot. 1. Alpy austriackie – schronisko na szlaku turystycznym
(źródło: zbiory autora)

Fot. 4. Krajobraz przestrzeni turystycznej Rio de Janeiro – widok na dzielnicę Barra da Tijuca i plażę o tej samej nazwie
(źródło: materiały promocyjne)

Fot. 2. Masyw Śnieżnika – schronisko „Na Śnieżniku”
(źródło: zbiory autora)

Fot. 5. Karkonoski Park Narodowy – widok ze Śnieżki w kierunku schroniska „Dom Śląski”, na dalszych planach wyraźnie widoczne liczne szlaki intensywnie eksploatowane w sezonach turystycznych (źródło: zbiory autora)

Fot. 3. Krajobraz przestrzeni turystycznej Durbanu (RPA)
(źródło: materiały promocyjne)

Fot. 6. Negatywne skutki intensywnej eksploatacji stoków narciarskich – ośrodek narciarsko-rekreacyjny „Harenda” w Zakopanem (autor: J. Ustupski 2007)

uznanych za najbardziej atrakcyjne turystycznie. Są to także zazwyczaj obszary **monokultury turystycznej** (dominacja jednej lub kilku pokrewnych form ruchu turystycznego), głównie o charakterze wypo-

czynkowym. Przykładami mogą być: nadmorskie krajobrazy Langwedocji, Florydy, Kalifornii, RPA, Brazylii (fot. 3. i 4.) czy Złote Wybrzeże w Australii. Rzadziej obserwuje się je na obszarach górskich.

Typ IV stanowią te przestrzenie, które charakteryzuje małe zainwestowanie, ale stosunkowo duże wykorzystanie turystyczne. Przykładem mogą być obszary parków narodowych (szczególnie tych najbardziej atrakcyjnych), gdzie pomimo ograniczeń w budowie infrastruktury turystycznej w krajobrazie wyraźnie można odczytać negatywne efekty nadmiernej eksploatacji tych przestrzeni. Podobnym typem krajobrazu cechują się także obszary stacji narciarskich, w których zainwestowanie ogranicza się jedynie do wyciągów i tras zjazdowych oraz nielicznych obiektów noclegowych i gastronomicznych, ale efekty intensywnej aktywności turystycznej w sezonie (widoczne głównie poza sezonem narciarskim) są zdecydowanie negatywne, szczególnie dla przyrodniczych komponentów krajobrazu (fot. 5–8).

Fot. 7. Przykład dewastacji krajobrazu poprzez zbyt intensywne wykorzystanie przez turystykę narciarską – Zieleniec w Górach Orlickich, na pierwszym planie widoczne efekty przystosowania stoków pod nartostrady
(źródło: autor)

Fot. 8. Przykład dewastacji krajobrazu poprzez zbyt intensywne wykorzystanie przez turystykę narciarską – Zieleniec w Górach Orlickich, widoczna erozja stoków (na pierwszym planie fragment rynny snowboardowej)
(źródło: autor)

Typ V, wyróżniający się umiarkowanym zainwestowaniem oraz takim wykorzystaniem turystycznym, które nie wpływa degradująco na środowisko przyrodnicze. Infrastruktura turystyczna takiej przestrzeni nawiązuje zazwyczaj do lokalnych (historycznych) form zabudowy lub wykorzystuje elementy zainwestowania wcześniejszego. Ruch turystyczny obserwowany w tego typu krajobrazie nie jest inwazyjny i ogranicza się głównie do penetracji obszaru z wykorzystaniem istniejącej sieci szlaków turystycznych. Ten typ krajobrazu można nazwać **turystycznym krajobrazem zrównoważonym lub harmonijnym**⁵.

Jako przykład można podać krajobraz turystyczny stacji klimatycznej Międzygórze w Masywie Śnieżnika, w której z wyjątkiem jednego z obiektów

Fot. 9. Międzygórze – przykład harmonii w przestrzeni i krajobrazie
(źródło: zbiory autora)

Fot. 10. Międzygórze – przykład zabudowy turystycznej z XIX w.
(źródło: zbiory autora)

należących do FWP zabudowa nawiązuje do historycznych tradycji z okresu XIX w. (fot. 9 i 10), a ruch turystyczny dość intensywny w sezonie jest kanalizowany poprzez dobrze oznakowaną i dość gęstą sieć turystycznych szlaków pieszych, rowerowych i narciarskich. Inne przykłady to obszary asymilacji i kolonizacji turystycznej, jak w Masywie Centralnym we Francji, gdzie większość drugich domów stanowią dawne siedliska zachowane w niezmienionej, regionalnej formie.

Przedstawione typy przestrzeni (a tym samym rodzaje krajobrazów w nich obserwowane) mogą mieć charakter ciągły (tzn. mogą przechodzić jedna w drugą), a występujące między nimi granice są często nieostre.

5. PODSUMOWANIE

Podobnie jak przestrzeń turystyczna, tak i krajobrazy z nią bezpośrednio związane są następstwem zmian zachodzących w szeroko rozumianej przestrzeni geograficznej. Zmiany te mogą mieć zarówno charakter strukturalny, jak i funkcjonalny. Krajobrazy obserwowane w przestrzeni turystycznej mogą być zarówno efektem przekształceń środowiska naturalnego oraz swoistym kontinuum krajobrazu kulturowego. Jeżeli zatem przyjmiemy, że posługiwanie się terminem „krajobraz turystyczny” (krajobrazy turystyczne) jest uzasadnione i uprawnione, to na zakończenie rozważań należy postawić kilka pytań wskazujących dalsze kierunki prac nad poruszonym zagadnieniem.

– Jakie elementy tworzą krajobraz turystyczny? Czy tylko efekty aktywności turystycznej człowieka czy także elementy „nieturystyczne” wchodzące w różnorodne relacje z turystą i nowymi, zazwyczaj obcymi, składnikami infrastruktury turystycznej?

– Jakiego rodzaju są to relacje i jak mocno wpływają na stan i charakter krajobrazu?

– Jaką rolę odgrywa „tradycja miejsca” i czy krajobraz (turystyczny) może być wyrazem tej tradycji?

– Co i dlaczego kojarzone jest z konkretnym krajobrazem turystycznym?

– Jak badać krajobraz turystyczny?

Na te i wiele innych pytań nie zawsze znajdujemy jednoznaczną odpowiedź, dlatego ważne wydaje się być podjęcie szerokich badań uwzględniających liczne podejścia i koncepcje naukowe, których celem powinno być wyjaśnienie istoty, struktury cech charakterystycznych oraz czynników determinujących rozwój przestrzeni turystycznych czy krajobrazów w nich obserwowanych.

PRZYPISY

¹ *Tourismscape* (w ujęciu VAN DER DUIM'A 2007) to pojęcie oparte na poglądach *actor-network theory* (ANT) i jej specjalistycznej terminologii. W Europie podejście to rozwinęli M. Callon, B. Latour i J. Law, nawiązując do amerykańskiej koncepcji, której autorami byli G. Deleuze i M. Foucault. W języku polskim teoria ta nazywana jest także „socjologią nie-ludzi”. W kontekście ANT *tourismscape* nie jest (jak np. *cityscape* – krajobraz miejski) tylko jednym z neologizmów opartych na pojęciu „krajobraz”, lecz ma także, a może przede wszystkim, znaczenie metaforyczne i postrzegany jest raczej jako ukryta sieć agentów/aktorów i relacji między nimi, które tworzą przestrzeń turystyczną, a w konsekwencji także coś, co można nazwać „krajobrazem turystycznym”. VAN DER DUIM (2007) określa *tourismscape* jako „relacje pomiędzy ludźmi a rzeczami”, które zachodzą w przestrzeni turystycznej (dop. autora). Jego istotą jest nieustanna zmiana „procesów asocjacji i porządkowania”, które pozwalają na zaistnienie turystyki jako zjawiska.

² Przestrzeń turystyczna jest tą częścią przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego. Warunkiem koniecznym i wystarczającym do zaklasyfikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeni turystycznej jest ruch turystyczny, niezależnie od jego wielkości i charakteru. Warunkiem dodatkowym umożliwiającym jej delimitację jest występowanie zagospodarowania turystycznego, którego wielkość i charakter pozwalają określić typ przestrzeni turystycznej (WŁODARCZYK 2009).

³ Subekumena turystyczna – ta część przestrzeni geograficznej (turystycznej), która na potrzeby turystyczne wykorzystywana jest sezonowo lub incydentalnie (eksploracja turystyczna); charakteryzuje ją sezonowość, nieciągłość lub sporadyczność ruchu turystycznego (WŁODARCZYK 2009).

⁴ Krajobraz dysharmonijny (zdegradowany, zdewastowany) – powstaje wówczas, gdy człowiek przez nowe aktywności (także turystyczne) w wyniku nieświadomości lub chęci nadmiernych korzyści naruszy naturalną równowagę fizjocenozy, wywołuje trwałe, progresywnie postępujące, niekorzystne zmiany prowadzące do jego oszpeceń. Krajobraz taki charakteryzuje się silnym uprzemysłowieniem i urbanizacją, brakiem naturalnych elementów krajobrazu oraz unifikacją formy (zazwyczaj wymaga działań rekultywacyjnych) (BOGDANOWSKI 1976).

⁵ Krajobraz harmonijny – występuje wówczas, gdy sposób jego użytkowania jest dostosowany do charakteru środowiska przyrodniczego (geograficznego) oraz zgodny z prawami nim rządzącymi (BOGDANOWSKI 1976).

BIBLIOGRAFIA

- ALEJZIAK W., 2008, *Wielkie wydarzenia sportowe jako czynnik walki konkurencyjnej na globalnym rynku turystycznym*, [w:] *Turystyka jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*, red. G. Gołembski, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, s. 52–66.
- BEZKOWSKA G., 2003, *Możliwości wykorzystania elementów strukturalnych krajobrazu w użytkowaniu turystycznym*, [w:] *Krajobraz – turystyka – ekologia, Problemy ekologii krajobrazu*, red. M. Pietrzak, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Lesznie, Instytut Turystyki – Polska Asocjacja Ekologii Krajobrazu, Leszno, s. 259–27.
- BEZKOWSKA G., 2005, *Znaczenie estetyki krajobrazu w określaniu walorów turystycznych*, *Turystyka i Hotelarstwo* 8, Wydawnictwo WSTiH w Łodzi, Łódź, s. 43–60.
- BOGDANOWSKI J., 1976, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, ss. 271.

- BOGDANOWSKI J., ŁUCZYŃSKA-BRUZDA M., NOVÁK Z., 1979, *Architektura krajobrazu*, PWN, Warszawa-Kraków, ss. 246.
- CHYLIŃSKA D., 2008, *Harmonia i autentyzm krajobrazu widzianego a wykorzystanie architektury regionalnej i jej cech w turystyce*, [w:] *Studia krajobrazowe jako podstawa właściwego gospodarowania przestrzenią*, red. A. Zaręba i D. Chylińska, Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki, Uniwersytet Wrocławski, s. 221-229.
- DUIM VAN DER R., 2007, *Tourismscapes – An Actor-Network Perspective*, *Annals of Tourism Research*, vol. 34, nr 4, s. 961-976.
- KOWALCZYK A., 1992a, *Metodologia i metodyka badań percepcji krajobrazu z punktu widzenia potrzeb turystyczno-wypoczynkowych*, [w:] *Metody oceny środowiska przyrodniczego*, *Gea*, z. 2, s. 25-36.
- KOWALCZYK A., 1992b, *Badanie spostrzegania krajobrazu multisensorycznego podstawą kształtowania obszarów rekreacyjnych* [w:] *Metody oceny środowiska przyrodniczego*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, Bydgoszcz, ss. 128.
- KOWALCZYK A., 2007, *Atrakcyjność turystyczna krajobrazu kulturowego*, [w:] *Znaczenie badań krajobrazowych dla zrównoważonego rozwoju*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 121-132.
- LISZEWSKI S., 2007, *Krajobraz miasta a warunki życia*, [w:] *Znaczenie badań krajobrazowych dla zrównoważonego rozwoju*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 99-110.
- MEYER B., 2008, *Krajobraz jako element atrakcyjności turystycznej obszaru*, [w:] *Studia krajobrazowe jako podstawa właściwego gospodarowania przestrzenią*, red. A. Zaręba i D. Chylińska, Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 119-126.
- PIETRZAK M., 2007, *Istota, teoria i znaczenie praktyczne pojęcia „struktura krajobrazu”*, [w:] *Znaczenie badań krajobrazowych dla zrównoważonego rozwoju*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 311-326.
- PLIT F., 2007, *Uwagi o nazewnictwie krajobrazów*, [w:] *Znaczenie badań krajobrazowych dla zrównoważonego rozwoju*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 157-166.
- Słownik języka polskiego*, 1978 (red. M. Szymczak), Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Słownik języka polskiego*, 2007 (red. M. Bańko), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- OSTASZEWSKA K., 2002, *Geografia krajobrazu. Wybrane zagadnienia metodologiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- RICHLING A., SOLON J., 1996, 2002, *Ekologia krajobrazu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- SUCHODOLSKI J., 2008, *Kształtowanie współczesnej zabudowy miejscowości turystycznych w sudeckim krajobrazie kulturowym na przykładzie Zieleńca w Górach Orlickich*, [w:] *Studia krajobrazowe jako podstawa właściwego gospodarowania przestrzenią*, red. A. Zaręba i D. Chylińska, Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 187-197.
- WŁODARCZYK B., 1999, *Przemiany form aktywności turystycznej. Przykład krawędzi Wyżyny Łódzkiej*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, ss. 194.
- WŁODARCZYK B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, ss. 268.